

TEKKE VE ZAVİYELER KANUNU ÇERÇEVESİNDE ALEVİLİK-BEKTAŞİLİK*

Cemil HAKYEMEZ **

Özet: Makalenin giriş kısmında, 677 Sayılı Tekke ve Zaviyeler Kanunu'nun mahiyeti ve söz konusu kanunun tarihsel arka planı ele alınmıştır. Birinci kısımda ise Alevilik-Bektaşilik meselesinin kökenlerine değinilmiştir. Daha sonra, tekke ve zaviyelerin kapatılmasının ardından yaşanan gelişmeler ve ortaya çıkan durum üzerinde durulmuştur. Son olarak da, konuyla ilgili ortaya çıkan problemlere yönelik çözüm önerileri ve bunların olabilirlikleri üzerinde birtakım değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Tekke, zaviye, kanun, Alevilik, Bektaşilik, mezhep.

The Alevism and Bektashism in the context of Dervish Lodges Law

Abstract: In the introduction, legal nature of The Law of Dervish Lodges and Retreat with the law no 677 and its historical background are examined. Then, in the first part, the roots of the Alevi-Bektashi creed is mentioned. In the second part, the emerging problems after the closure of dervish lodges and retreats and their results are discussed. Lastly various solutions for the problems are offered and the possibility of their success is evaluated.

Keywords: The law of the Dervish lodges, Alevism, Bektashism, sect.

1. Giriş

Tekke ve zaviyelerin kapatılması 30 Kasım 1925 yılında kabul edilen ve 13 Aralık 1925'te Resmi Gazete'de yayınlanan 677 sayılı kanunla uygulamaya konmuştur. Konuyla ilgili kanun maddeleri şu şekildedir:¹

Madde 1 - Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde gerek vakıf suretiyle, gerek mülk olarak şeyhinin tasarrufu altında, gerek diğer suretlerle tesis edilmiş bulunan bilumum tek-keler ve zaviyeler, sahiplerinin diğer şekilde temellük ve tasarruf hakları baki kalmak (yani başka maksatlar için kullanılmak) üzere kâmilten kapatılmışlardır. Bunlardan

* Bu metin *Güncel Sorunlarıyla II. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu*'da (16-18 Nisan 2014, Çanakkale) sunduğum tebliğin geliştirilerek makale hâline getirilmiş şeklidir.

** Doç. Dr., Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

1 Tekke ve zaviyelerle türbelerin kapatılmasına ve bunlarla ilgili türbedarlık (türbede hizmet edenler) gibi diğer birtakım unvanların men ve ilgasına dair kanun no: 677, Tarih: 13 Aralık 1925.

mevzu usulü dâhilinde halen cami veya mescit olarak kullanılanlar ipka edilir.

Bilumum tarikatlarla, şeyhlik, dervişlik, müritlik, dedelik, seyitlik, çelebilik, babalık, emirlik, naiplik, halifelik, büyücülük, üfürükçülük, falcılık ve gaipten haber vermek ve murada kavuşturmak maksadıyla nüshacılık gibi unvan ve sıfatların istimaliyle, bu unvan ve sıfatlara ait hizmet ifa ve kisve iksâsı (elbise giyilmesi) memnudur. Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde selâtine (padişahlara, sultanlara) ait veya bir tarikata (dini tarikata) veyahut cerri menfaate (çıkarılığa) müstenit olanlarla bilumum sair türbeler mesdut (kapatılmış) ve türbedarlıklar mülğadır. Kapatılmış olan tekke ve zaviyeleri veya türbeleri açanlar veya bunları yeniden ihdas edenler veya tarikat âyini icrasına mahsus olarak velev muvakkaten olsa bile yer verenler ve yukarıdaki unvanları taşıyanlar veya bunlara mahsus hizmetleri ifa veya kıyafeti iksâ edenler üç aydan eksik olmamak üzere hapse ve elli liradan aşağı olmamak üzere para cezasına çarptırılırlar.

Madde 2 - İşbu kanun neşri tarihinden muteberdir.

Madde 3 - Bu kanunun icrasına Vekiller Heyeti memurdur.²

Tekke ve zaviyelerin söz konusu yasayla kapatılmasından önce Osmanlı'da başlatılan birtakım uygulamalar 1925 yılındaki bu sürecin hazırlayıcısı olmuştur. Osmanlı devlet yönetimi ilk adımını 1812 yılında atarak tekke vakıfları kendi kontrolüne almıştır. 1826 yılında Yeniçeri ocağını dağıtmış ve birkaç hariç tüm Bektaşî tekkelerine kilit vurmuştur. Buraları kontrol etmek amacıyla yerlerine Nakşibendî ve Mevlevî şeyhlerini görevlendirmiştir. I. Abdülmecid döneminde (1839-1861) bazı tekke şeyhliklerinin Bektaşîlere verilmesi neticesinde kısmî bir yumuşama süreci yaşanmıştır. Bununla birlikte devlet, 1866'da Şeyhülislamlığa bağlı olarak ulema ve tarikat şeyhlerinden oluşan Meclis-i Meşâyih kurumunu oluşturarak tüm tekkelerin yönetimini kendi sorumluluğuna almıştır. 1918 yılına gelindiğinde İstanbul-Taşra ayırımına gidilerek İstanbul'daki tekkeler Meclis-i Meşâyih, taşradakiler ise müftülerin başkanlığında oluşturulan Encümen-i Meşâyih'in kontrolüne bırakılmıştır. Bu şekilde tekkeler hem mali hem de idari açıdan özerkliklerini kaybetmişlerdir.

Osmanlı yönetiminin tarikatların kontrolünü sağlamak amacıyla oluşturduğu bu yapı, Cumhuriyet döneminde yeniden şekillendirilmiştir. 1924 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kurulması neticesinde cami ve mescitlerin yanında tekke ve zaviyelerin yönetimi de bu kuruma aktarılmıştır. 1925 tarihinde çıkarılan 677 sayılı "Tekke ve Zâviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklarla Birtakım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun"la birlikte Türkiye'deki tekke ve zaviyelerin kapısına kilit vurulmuştur. Fakat 1 Mart

2 Düstur Tertip no: 3, cilt: 7, s. 113.

1950 tarih ve 5566 sayılı kanunla birlikte 19 türbenin açılmasına izin verilmiştir.³

2. Alevîlik-Bektaşîlik Sorununun Tarihi Kökenleri

Tekke ve zaviyelerin kapatılmasının Türkiye'deki toplum hayatında pek çok açıdan etkisi bulunmakla birlikte ben burada meselenin Alevîlik-Bektaşîlik boyutu üzerinde durmaya çalışacağım.

“Alevîlik” kavramının kastedilen gruplarla ilgili kullanımının 19. asrın sonlarında olduğu bilinmektedir. Hâlbuki Osmanlı döneminde daha ziyade “Kızılbaş” ismi öne çıkmaktaydı. “Kızılbaş” kavramı ilk dönemlerinde sadece Safevî taraftarlığı anlamına gelmekte olup sonraları bazı Osmanlı din adamlarının “mülhidlik” ve “kâfirlik” yakıştırmalarıyla farklı bir boyut kazanmıştır. Aslında Yavuz ve Şah İsmail'in siyasi mücadelesi olan bu mesele, bu tür karşılıklı ithamlarla Sünnîlik-Şîîlik çatışmasına dönüştürülmüştür.⁴

Söz konusu Kızılbaşların önemli bir kısmı Osmanlı-Safevî çatışmalarının durulmasından sonra Hacı Bektaş-ı Veli'nin dergâhı etrafında toplanarak “Bektaşî zaviyesi” adıyla devlet nezdinde meşruiyet elde etmişlerdir. Ancak zaman içerisinde devletle olan ilişkilerinde yaşamsal sorunun esas kaynağı olarak algılanmaları neticesinde, 1826 yılında Yeniçeriliğin ilgasıyla birlikte bu hukuki statü ve şemsiyelerini kaybetmişlerdir. Kısa bir süre sonra devletin göz yumması sonucu tekrar faaliyetlerine başlamakla birlikte 1925 yılındaki 677 sayılı yasa, tüm diğer benzeri yapılanmalar gibi onların da faaliyetlerine son vermelerine yol açmıştır.

Önce Kızılbaşlık sonra da Alevîlik-Bektaşîlik olarak günümüze kadar

3 Mustafa Kara, “Tekke”, *DİA*, c. 40, s. 370; Mustafa Kara, “Tasavvuf ve Tarikat”, *Tanzimatın Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul 1985, c. IV, ss. 985-986; İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yayınları, İstanbul 2008, ss. 158-159; Halil İbrahim Şimşek, “Türk Modernleşmesi Sürecinde Tasavvuf Alanında Ortaya Çıkan Bazı Yöntem Tartışmaları”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 5, sayı: 9, ss. 9-14, 32-34.

4 Hasan Onat, “Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine”, *İslam Mezhepleri Tarihi El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s. 569.

Hem Osmanlı hem de Safevî totaliter devletlerinin temel çatışma nedeni mezhep ayrılığı değildi. Her iki devlet de kendi siyasi ve askerî nüfuzlarını genişletmek amacındaydılar. Bu nedenle var olan mezhebî mirası kullanmaktan çekinmemişlerdir. Ahmed el-Kâtib, *Nedenleri Tarihte Kalmış Siyasi Ayrılık, Sünnîlik-Şîîlik, İslam Birliği*, çev.: Muharrem Tan, İstanbul 2009, s. 343.

gelmiş bu problemin bir türlü çözülememiş olmasının tarihi süreç içerisinde etkili olmuş belli başlı nedenleri vardır. Mesela ilk aşamada Osmanlı'nın kurumsallaşmaya doğru ilerlediği süreçte hızla merkezileşmesi ifade edilen en önemli sebeplerin başında gelir. Kurumsallaşma ve merkezileşmeye paralel olarak Fatih Sultan Mehmet'teki serbest ve Hurufî meyilli din anlayışı Yavuz Selim'e gelince koyu Sünnî bir zihniyete dönüşmüştür.⁵

Osmanlılarla Safevî Devleti arasındaki mücadelede Kızılbaş zümrelerin konumu ise iç dinamiklerin yanında dışarıdan kaynaklı birtakım müdahalelerin de sorunun oluşumundaki etkisini gösterir. Yine dış kaynaklı olarak değerlendirilebileceğimiz 'Türk kültürüne yabancı Batılılar tarafından başlatılan Alevîlik konusundaki çalışmalar' da dikkat dikkat çeken hususların başında yer alır. Alevîlik-Bektaşîlikle ilgili ilk akademik çalışmaların Batılı araştırmacılar tarafından yapılması, birtakım yapay farklılıkların öne çıkarılıp ortak sosyo-kültürel mirasın görmezden gelinmesine sebep olmuştur. Neticede Alevîlik-Bektaşîlik konusu, birtakım etnik unsurların da devreye sokulmasıyla manipüle edilmiş ve siyasi-ideolojik bir araç haline dönüştürülmüştür.⁶

Osmanlı Devleti'nde Acem kaynaklı Safevîlerle başlayan etkiler Kaçarlar döneminde devam etmiş, hatta 1925 yılında bir ulus-devlet olarak kurulan Pehlevîlerle birlikte tekrar tazelenmiştir. İran Şah'ının Humeyni ve onun destekçisi ulemaya karşı gittikçe güç kaybetmesi onu geçmişte Safevîler ile Kaçarların başvurduğu malum tehlikeli oyuna başvurmaya yöneltmiştir. Şah, ulemanın dikkatlerini başka yöne çekebilmek amacıyla hedef olarak Türkiye'deki Alevî kesim ile Irak'taki Şîîleri seçmiştir. Anadolu'nun çeşitli bölgelerine gönderdikleri Şîî propagandistler, etkileyebildikleri insanları İran'ın Kum medreselerinde tahsile yönlendirmişlerdir. Bu tür faaliyetler özellikle 1960'lı yıllarda etkili olmuş ve Şîî tedrisatından geçirilen bir kısım Alevî Anadolu'ya dönerek Şîî fikirleri yaymaya başlamıştır.⁷ Neticede bu durum devletin dikkatinin tekrar bu kesim üzerinde yoğunlaşmasına neden olmuştur.

Alevîlik-Bektaşîlik meselesinin yukarıda ifade ettiğimiz birtakım nedenlerden dolayı farklı boyutlara taşınmış olması bir yana, ülkemizde demokra-

5 İlber Ortaylı, *Gelenekten Geleceğe*, Alkım Yayınları, İstanbul 2007, s. 52.

6 Onat, "Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine", ss. 559-560.

7 Mehmet Saray, *Türk-İran İlişkileri*, Ankara 1999, s. 128.

siye geçiş sürecinde yapılan birtakım müdahalelerin meseleyi daha da içinden çıkılmaz bir hale getirdiği bilinmektedir. 12 Eylül 1980 askeri darbesinin oluşumuna yol açan Komünizm-Milliyetçilik çatışmaları, özellikle zeminin uygun olduğu bölgelerde Alevî-Sünnî kutuplaşması ekseninde kurgulanmıştır. Alevîlerin neredeyse bir bütün olarak komünizm tarafında yer alması, çatışmanın bu boyuta taşınmasına kolaylık sağlamıştır. Gerçekte ise meselenin hem Alevîlik hem de Sünnîlikle bir ilgisi yoktu. Zira ne Alevî kesimin ne de Sünnîlerin kendi mezhepsel kimliklerini öne çıkararak herhangi bir talepleri olmamıştır. Neticede solcu Alevî oluşumlar, anarşinin sorumluları “sosyalist militanlar” olarak 12 Eylül askeri darbesiyle birlikte bastırılmıştır.⁸

Yaklaşık 10 yıl sonra Sovyetler Birliği’nin dağılması, ardından tüm Doğu Bloku’nun çökmesi ve komünizmin birden bire tedavülden kalkması ise, sol ideolojiye mensup Alevîlerde yeni bir çalkantı meydana getirmiş ve bu kesim, hızlı bir şekilde dernek ve vakıf işlerine girerek kendilerine yeni bir uğraş alanı bulmuştur.⁹ Alevîler arasında son zamanlarda özellikle sağ siyasal iktidarlara karşı oluşan tepki, dışarıdan yapıldığı düşünülen birtakım müdahalelerle birleşerek bazı Alevîleri dîni-siyasî bir yapılanmaya doğru itmiştir. Bu şekilde dinî inançlardan ve köklerinden bağımsız ideolojik yeni bir Alevîlik biçimi ortaya çıkmaya başlamıştır.¹⁰

3. Tekke ve Zaviyelerin Kapatılmasının Etkileri

1925’te kabul edilen ve kısa bir süre sonra yürürlüğe giren 677 sayılı Tekke ve Zaviyeler Kanunu, Bektaşî tekkelerinin kapatılmasına karar vermekle birlikte mevcut şeyhlerinin yerlerinde oturmalarına müsaade etmişti. Buna rağmen söz konusu kesimin önemli bir kısmı ülkeden ayrılmak zorunda kalmıştır. Mesela bunlardan biri olan Salih Niyazi Baba yaşananlardan sonra kendilerinin bu makama layık olmadığını düşünüp dergâhı terk etmiştir. Ona göre dergâhların binaları kapatılabilirdi, ancak tasavvufun asıl yaşandığı yerler olan kalpler asla kapatılamayacaktı. Niyazi Baba yaptığı birtakım girişimler neticesinde tarikat faaliyetlerini serbestçe devam ettiremeyeceğini

8 Yasin Aktay, “Tarihi, Kültürel, Folklorik ve Aktüel Boyutlarıyla Alevilik”, http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/yasin_aktay_alevilik.pdf (Erişim: 10.10.2014)

9 Hüseyin Yılmaz, *Alevî-Sünnî Diyalogu*, Sivas 2011, s. 169.

10 Krş. İsmail Engin, “Alevîliğin Muhtevası Boşaltılıyor”, *Radikal Gazetesi*, 7 Temmuz 2007; Hüseyin Yılmaz, *Alevî-Sünnî Diyalogu*, Sivas 2011, s.169.

anlayınca diğer bazı babalarla birlikte Türkiye'den ayrılarak Tiran'a gitmiştir.¹¹ Takkeçiler Tekkesi şeyhi Bektaş Baba ve Kâzımıye Dergâhı şeyhi Selmân Cemâli Baba'da bu vb. sebeplerle Tiran'a gidenler arasındadır. Hatta Salih Niyazi Baba daha sonra Bektaşîliğin merkezini Arnavutluk'a taşımak istemiştir.¹²

Yukarıda ifade edildiği gibi sözü edilen yasadan dolayı bir kısım Bektaşî dedesi ülkeyi terk etmek zorunda kalırken geri kalanları da yer altına çekilerek Alevîlik-Bektaşîlik meselesinde yeni belirsizliklerin oluşumuna yol açmıştır.¹³

Her ne kadar bazılarının göre¹⁴ Alevîler tekke ve zaviyeler kanununu kendilerine veya dervişliğe yönelik bir kısıtlama olarak değil gericiliğe yönelik bir önlem olarak değerlendirmişse de devletin, tekke ve zaviyeler kanununu koyarak kendi belirlediği dışında herhangi bir dini söylem ve yapılanmaya müsaade etmediği rahatlıkla ifade edilebilir.¹⁵ Bu yüzden artık Bektaşî uygulamalarının (adetlerinin) çocuklu kadınlı hep birlikte evlerde düzenlenmeye başladığı görülmektedir. Yine bir ibadet biçimi olan Kızılbaşlık cemleri ise zamanla Mevlevîliktekinе benzer bir gösteri aracı haline dönüşmüştür.¹⁶

677 sayılı yasa aslında toplumun bütün dini kesimleriyle alakalı olmakla birlikte, yasaklamanın muhatapları olan Sünnî ve Alevî grupların birbirlerinden farklı reaksiyon gösterdikleri görülmüştür. Değişik Sünnî gruplar mevcut dini yapılanmaları sayesinde faaliyetlerini yer altına kaydırarak eğitim ve öğretim faaliyetlerine devam etmişlerdir. Ancak Alevîler de Sünnîlere benzer şekilde kendi cemaatlerini ayakta tutacak gayri resmi dini

11 Şevki Koca, "Bektaşîlik tarihinden notlar: Cumhuriyet'e doğru" (buradan sonra "Cumhuriyet'e doğru"), Cem, no. 92 (Ağustos 1999), ss. 54-58.

12 Hülya Küçük, "Cumhuriyet Döneminde Bektaşîlik", *Uluslar Arası Bektaşîlik ve Alevîlik Sempozyumu I*, SDÜ İlahiyat Fakültesi, Isparta 2005, s. 76.

13 Hasan Onat, "Açılım Arayışlarının Gölgesinde Alevîlik-Bektaşîlik ve Kimlik Tartışmaları", *Dini Araştırmalar*, c. 12, sayı: 33, s. 45.

14 Mesela bk. Bedri Noyan Dedeaba, *Bütün Yönleriyle Bektaşîlik ve Alevîlik*, c. V, haz. Şakir Keçeli, Ankara 2002, s. 6.

15 Necdet Subaşı, "Resmî ve Gayri Resmî Din Söylemleri", *Contemporary Perceptions of Islam in The Context of Science, Ethics and Art*, International Symposium, 26-28 November 2010, Samsun, s. 254.

16 Hasan Onat, *age*, s. 44.

müesseseler oluşturma gayreti içerisine girmemişlerdir. Bunun yerine, çocuklarını devletin açmış olduğu okullara göndermeyi tercih etmişlerdir.¹⁷ Söz konusu iki farklı durumun oluşmasında Alevîlerin Sünnî medreselere benzer güçlü kurumsal yapılara sahip olamamalarının önemli bir etkisi olsa gerektir.

Yukarıdaki ifadelerden yola çıkarak Cumhuriyet sonrası dönemde Alevîlik-Bektaşılık konularında yaşanan tüm gelişmeleri sadece bir yasaya bağlamak elbette gerçekçi olmaz. Burada da ifade ettiğimiz gibi hem dünyada yaşanan birtakım gelişmeler, hem de hızlı kentleşme gibi ülkemizde yaşanan bazı sosyo-politik gerçeklikler, meseleye yön veren diğer etmenler olmuştur.

Kentlerde oluşmaya başlayan Sünnî dindarlıktan endişelenen Alevîler, buna tepki olarak geleneksel Alevî inançlara yönelmeyi tercih etmemiş, aksine seküler bir Alevî kimliği oluşturma gayreti içine girmişlerdir. Bunun gerekçesi olarak da, eğitim kurumlarından yoksunluğun dışında, 'Modern Alevî kimliği oluşturma gayreti içerisinde olan kesimlerin, dini bireysel hayatının dışına çıkaran 1960-70'li yılların solcularından geliyor olması' olarak ifade edilir.¹⁸

Geleneksel Alevîlikte Allah-Muhammed-Ali hayatın her alanında kendini hissettirmekte olup gerek bireysel hayat, gerekse toplumsal yapı tamamen dini referanslar çerçevesinde yaşanıyordu. Ancak modern Alevîlikte durum farklılaşarak dini vurgular azalmış bunun yerine Alevî kimliği ve yeni oluşan bu Alevî kimliğe uygun bireyler yetiştirme gayreti ön plana çıkmıştır. Geleneksel dini kural ve kaidelerin yerine; mecburi din derslerinin kaldırılması, Madımak olayı, cemevlerinin statüsü ve köylere cami yapımının durdurulması gibi konularla ilgilenir olmuşlardır.¹⁹ Ancak Türk toplumunda 1990'lı yıllarda başlamış olan dine yönelim doğal olarak Alevîleri de etkilemiştir. Bu doğrultuda daha ziyade seküler kurumlar olarak inşa edilen

17 Aktay, "Tarihi, Kültürel, Folklorik ve Aktüel Boyutlarıyla Alevilik", http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/yasin_aktay_alevilik.pdf (Erişim: 10.10.2014)

18 Krş. Elise Massicard, *Türkiye'den Avrupa'ya Alevî Hareketinin Siyasallaşması*, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, ss. 80-81; Rıza Yıldırım, "Geleneksel Alevîlikten Modern Alevîliğe", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Ankara 2012, sayı: 62, s. 142.

19 Yıldırım, "Geleneksel Alevîlikten Modern Alevîliğe", ss. 141-143.

dernek ve vakıfların yerini cemevleri almaya başlamıştır.²⁰

4. Farklı Çözüm Önerileri

Tekke ve zaviyeler, Alevîlerle Sünniler arasında önemli ortak paydalardan biri olan tasavvufun yaşandığı yerlerdi. Bunların kapatılmasının kitabî din anlayışı dışında bir nebze serbestlik sağlayan böyle önemli bir kaynaşma merciinin ortadan kalkmasına yol açtığı söylenebilir.

Ülkemizde Alevîlik meselesiyle ilgili ilk çözüm önerilerinden biri İttihat Terakki yöneticilerinden gelmiştir. İttihat Terakki ileri gelenleri Alevî olarak tanımladıkları grupların hepsi de Türk olduğu için ülkenin çok ihtiyacı olduğu bir dönemde onları da Türklük çatısı altına toplayarak birlik ve bütünlüğüne katkı sağlayacaklarını düşünüyorlardı. Kızılbaşlık adının halk nezdinde olumsuz birtakım çağrışımlara yol açmasından dolayı bunun yerine “Alevî” kavramını kullanıma sokmuşlardır.²¹

İlk olarak 1826’da Bektaşî tekkelerinin kapatılması ve sonrasında yaşanan gelişmeler, ardından İttihat Terakki’nin onlara yönelik söz konusu faaliyetleri, son olarak 1925’te biri hariç tüm tekke ve zaviyelerin kapatılması pek çok açıdan olduğu gibi isim konusunda da birtakım karmaşa ve farklılıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ancak farklı bir yönüyle meseleye bakıldığında Bektaşîliğin “Alevîlik-Bektaşîlik” şeklinde adlandırılmasının her iki kesim açısından da bir kısım avantajlar sağladığını düşünenler vardır. Bu görüşü savunanlara göre Kızılbaş Alevî olanlar bu şekilde etki alanlarını genişletmekte, Bektaşîler ise bir tarikat yapısı içermeyen “Alevîlik” ismi altında tekke ve zaviyeler yasağının kapsamı dışına çıkmaktadırlar.²²

Meseleye diğer bir yönüyle bakıldığında ise kanun nedeniyle Bektaşîliğin bir tarikat olarak anılamaması bu kesimin kafa karışıklığını daha da artırmaktadır. Bu görüş sahiplerine göre; ister tarihi arka plan, ister oluşum şekli, isterse de kullanılan temel kavramlar açısından bakılsın, bu yapının

20 Rıza Yıldırım, “Cemevleri: Mevcut Durum ve Reform Yolu”, *Türkiye’nin Demokratikleşmesi ve Alevi Talepleri Tespit ve Öneri Raporu*, Liberal Düşünce Topluluğu, Ankara, 25 Ocak 2014, s. 8.

21 Onat, “Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine”, ss. 123-124.

22 Hülya Küçük, “Cumhuriyet Döneminde Bektaşîlik”, *Uluslararası Bektaşîlik ve Alevîlik Sempozyumu I*, SDÜ İlahiyat Fakültesi, Isparta 2005, s. 79.

tamamen tasavvufi bir oluşum olduğu rahatlıkla fark edilmektedir.²³

Alevîlik-Bektaşılık meselesiyle ilgili en önemli değişim parametrelerinden biri tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla ilgili kanun olduğu için çözüm önerilerinin büyük bir kısmı söz konusu yasanın kaldırılmasına endekslenmekte ve bu şekilde aslında film bir yönüyle geriye doğru sarılmaktadır. Bundan dolayı konuyla ilgili çözüm üreten bir kısım araştırmacıya göre günümüz Alevîliğinin devletle barışık, toplumun genel katmanları tarafından mutedil kabul edilebilecek ve asimilasyona maruz kalmadan Sünnîlerle uyum içerisinde yaşayabilecek bir teoloji üretmesi, ancak cemevlerinin yasal bir statüye kavuşturulmasıyla mümkün olacaktır.²⁴ Cemevleri, söz konusu kanunun yürürlükten kaldırılması ve hukuki bir statüye kavuşturulması neticesinde Alevî-Bektaşılığın öğretildiği merkezler olarak hizmet göreceklere. Aksi durumda ise bu yerler, tepkisel mekânlar olarak Alevîlerin İslam'dan hızla uzaklaşmalarına sebep olacaktır.²⁵

Meselenin diğer bir yönü ekonomik boyuttur. Zira cemevleri veya dergâhlar dernek veya vakıf kapsamında açıldıkları için mevcut yasal çerçevesinde Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan destek alamamaktadırlar.²⁶ 677 sayılı yasa ve diğer ilgili kanunlarda yapılacak düzenlemelerle bu sorun da aşılmış olacaktır.

Aslında günümüz şartları göz önünde bulundurulduğunda tarikat, cemaat vb. resmi olmayan birtakım dini oluşumların söz konusu yasa dolaşısıyla faaliyetlerini gerçekleştiremediğini söylemek artık biraz zor olsa gerektir. Bu yüzden bazı devlet yetkilileri, hazırladıkları yeni anayasa taslağıyla 667 sayılı kanunu kaldırarak cemevlerinin hukuki bir statüye kavuşturulacağını çok rahat bir şekilde ifade etmektedirler.

Yine bu çerçevede "cemevlerinin tarihi bir geçmişi olmadığı için onlara yasal bir statü kazandırılmaz" şeklindeki bir anlayışın Alevî-Sünnî ilişkileri açısından pek yapıcı olmadığını ifade eden görüşler de vardır. Bu iddia sahiplerine göre cemevlerinin yasal bir statüye kavuşturulması için onları illa-

23 Hasan Onat, "Kimlik-Teoloji İlişkisi Bağlamında Alevilik-Bektaşılıkla İlgili Kimlik Tartışmaları Üzerine", *Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları Dergisi*, sayı: 1, s. 25.

24 Yıldırım, "Cemevleri: Mevcut Durum ve Reform Yolu", s. 9.

25 Şenol Kulaç, "Mevcut Durum ve Reform Yolu", *Türkiye'nin Demokratikleşmesi ve Alevi Talepleri Tespit ve Öneri Raporu*, Liberal Düşünce Topluluğu, Ankara, 25 Ocak 2014, s. 21.

26 Sönmez Kutlu, *Alevilik-Bektaşılık Yazıları*, Ankara 2006, s. 86.

ki ibadethane statüsünde değerlendirmek gerekmemektedir. Zaten cemevleri kendine özgü bir konuma sahiptir. Bu durum hem geleneksel uygulamalara uygun olmakta hem de Alevî olsun olmasın halkın önemli bir kesimi tarafından kabul görmektedir. Din özgürlüğünden bahsedebilmek için üst kimliklerin yanında Alevî, Sünnî ve Caferî gibi alt kimliklerin de dikkate alınması daha önemlidir. Türkiye’de Alevîler ile Sünnîler arasında en güçlü bağ olarak da, “ortak vatandaşlık paydası”²⁷ kabul edilebilir makul bir durumdur.

Buraya kadar ifade edilenlerden de anlaşılacağı üzere sorunun asılının halen yürürlükte olan tekke ve zaviyeler kanunundan kaynaklandığı genellikle kabul görmektedir. Bununla birlikte çözümün tamamen tekke ve zaviyelerin yasal bir zemine oturtulmasına endekslenmesinin de doğru olmadığını belirtmemiz gerekir. Örneğin mevcut yasal şartlarda bile Alevî-Bektaşîlerin, müdahalelere maruz kalmadan, hatta bizzat desteklenmek suretiyle kendi özgün teolojik yapılarını oluşturmalarına fırsat tanınması ayrıca üzerinde durulması gereken önemli bir husustur. Tersine bir durum ise hiçbir kesime fayda sağlamamaktadır. Keza aksi durumda olabileceklerle ilgili İslam dünyasında değişik örnekler mevcuttur.

İslam dünyasında son iki-üç asırda ortaya çıkan ve içerisinde bulunduğu toplum ve inancıyla bağlarını kopartan iki önemli hareket vardır. Bunlardan biri Bahailik, diğeri ise Kadiyanilik’tir. Bahailik, İran’da Şîilik içerisinde ortaya çıkmış ve zamanla Şia’yla, hatta İslâm diniyle irtibatını kopartarak ayrı bir din haline gelmiş bir harekettir. Kadiyanilik/Ahmediye cemaati ise, Sünnî Hind bölgesi Müslümanları arasında oluşan ve İslam içerisinde kalmakla birlikte kurucu liderini mehdi ve nebi olarak görüp, cami ve cemaatini, bulunduğu topluluktan ayıran diğeri önemli bir harekettir.

Gerek Bahailik olsun gerekse Kadiyanilik, toplumsal yapıları ve teşekkül şartları pek çok açıdan farklılık içermekle birlikte içinde buldukları toplum ve siyasetle olan ilişkilerinin, oluşumlarında benzer etkilere yol açtığını rahatlıkla ifade edebiliriz. Bahailer, henüz Bâbî hareketi olarak bilindiği dönemde Şîi ulemanın siyasal yönetimle ittifakı sonucunda kovuşturmaya uğramış, hatta başta liderleri olmak üzere ileri gelenleri idam edilmiştir. Yaşanan bu olaylar, beraberinde kopuşu getirmiş ve düzenledikleri bir top-

27 Hüseyin Yılmaz, *Alevî-Sünnî Diyalogu*, Sivas 2011, ss. 86, 202, 206, 237, 291.

lantıyla İslâm'dan ayrıldıklarını açıkça ilan etmişlerdir.²⁸

Kadiyaniler veya diğer adıyla Ahmediye Cemaati ise özellikle Pakistan parlamentosunun kendilerini İslam dışı ilan etmesinin ardından camilerini ayırmışlardır. Onlar bu şekilde zaten oluşmaya başlayan mehdilik ve nübüvvet eksenli teolojik farklılaşmalarının yanında sosyolojik anlamda da içinde buldukları toplumdaki kopmaya başlamışlardır.²⁹

Yukarıda verdiğimiz iki örnekten yola çıkarak benzer sürecin Alevilik-Bektaşılık açısından söz konusu olabileceği sorunun gidişatından anlaşıl-maktadır. Üstelik Kadiyanilik ve Bahailik hareketlerinde uluslararası bağ-lantılar malumken Avrupa'da birtakım ülkelerin bu konuya el atmaları var olan endişeleri daha da artırmaktadır.

Alevîliğin veya Türkiye'deki farklı Alevî kesimlerin sistematik teolojik bir yapıya sahip olmaması, çoğunluğu yabancı kaynaklı değişik kesim ve ideolojilerin ilgilerini bu yöne çevirmelerine yol açmaktadır. Hâlihazırda çalkantılar yaşayan Alevîlerin köklerinden tamamen kopmamak için acil olarak yapmaları gereken şeylerden biri özlerine uygun kendi kurumsal yapılarını oluşturmalarıdır. Aksi takdirde her ne kadar Hasan Onat'ın "Alevilik-Bektaşılığın tarihsel gerçekliği ve özünde mevcut teolojik ilkelerle örtüşmeyen inşa faaliyetleri tarihin çöplüğüne gitmeye mahkûmdur"³⁰ ifadesi bir gerçekliği ifade etse de yine de meselenin söz konusu yapılara benzer oluşum riskleri taşıdığını ifade etmemiz gerekmektedir.

Alevîlik-Bektaşılığın gerek dışarıdan olsun gerekse içeriden kendi dışındakiler veya siyaset aracılığıyla biçimlendirilmesinin sakıncaları büyük oranda kabul görmüştür. Özellikle iletişimin bu kadar yaygınlaştığı bir dönemde zorla asimilasyon çabaları tepkiyle karşılanmaktadır. Mesela Batı'nın birtakım Doğu Hıristiyanlarıyla yaşadıkları tecrübe bu duruma bir örnektir. Batılı Katolik ve Protestan kiliseler misyonerlik faaliyetleri çerçevesinde özellikle tarihi monofizit Hıristiyanları kendi mezheplerine kazandırmaya çalışıyorlardı. Ancak bu politikalarının aksi tesirlere yol açıp söz konusu kesimlerin İslâm'a geçtiklerini fark etmişlerdir. Bundan dolayı 1960'lardan

28 Cevad Meşkûr, *Mezhepler Tarihi Sözlüğü*, çev.: Mahtuz Söylemez, Mehmet Ümit, Cemil Hakyemez, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2011, ss. 62-70.

29 E. Ruhi Fırlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, İzmir 2008, s. 467 vd.

30 Onat, "Kimlik-Teoloji İlişkisi Bağlamında Alevilik-Bektaşılıkla İlgili Kimlik Tartışmaları Üzerine", s. 29.

itibaren politika değiştirerek bu faaliyetlerinden vaz geçmişler ve onları Müslümanlara karşı desteklemeye başlamışlardır.³¹

Aslında günümüz Türk toplumundaki din anlayışının temellerine gidildiğinde farklılıklara hoşgörüyle yaklaşan bir yapı karşımıza çıkar. Ebu Hanife ve oluşum sürecindeki Hanefiliğin yani Mürcie'nin alışılmışın dışındaki din anlayışlarına sempatiyle bakan ve İslmlaşma yönünde tedriciliği benimsediği için farklı unsurları kucaklayıcı yapısıyla ne çıkan bir akım olduğu bilinmektedir. Fakat kurumsallaşmasının ardından genelde iktidarların din anlayışlarında merkezi bir yer edinmesi ve fikh yönüyle ne çıkan bir yapıya dönüşmesinden sonra bu özelliğini önemli ölçüde kaybetmiştir. Bu yönüyle Hanefilik sıra dışı unsurların içerisinde temsil edildiği bir yapı olma özelliğini elinde tutamamıştır. Bu yüzden İbn Kemal ve Ebu's-Suud Efendi gibiler de birer Hanefi limi olmakla birlikte onların Ehl-i Sünnet dışı oluşumlara karşı tavrı daha ziyade reaksiyoner ve Selefi bir üslup içermiştir.³² Devletin din politikalarında esas alacağı bu tür bir Hanefiliğin Alevilik benzeri oluşumlarla yan yana yaşayamayacağı sıklıkla hatırlanmalıdır.³³

31 Ekrem Sankoğlu, *Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu I*, SD İlahiyat Fakültesi, Isparta 2005, s. 6.

32 Klasik 73 fırka geleneğine bağlı kalan İbn Kemal; Hariciler, Rafiziler, Mürcie, Cehmiyye, Kaderiyye ve Cebriyye olarak isimlendirdiği ana fırkaları cehenneme gidecek bid'atçı sapık gruplar olarak değerlendirir. Bunların dışında kalan Ehl-i Sünnet'i ise kurtuluşa erecek fırka, fırka-i nciye olarak nitelendirir. İbn Kemal, *Risale fi Beyân-ı Fırak-ı Dlle*, Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, no: 3711, vr. 114b.

Diğer bir risalesinde İbn Kemal klsik Mezhepler Tarihi tasnif geleneklerine bağlı kalmakla birlikte, güncel koşullara da riayet ederek Rafizilerin içerisine "Aleviyye" isimli yeni bir grup ilave etmiştir. On göre bu kişiler, Hz. Ali'nin peygamberliğini iddia edenlerdir. İbn Kemal, *Risale Fi Beyân-ı Fırak-ı Dlle*, Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, no: 3711, vr. 114b.

33 Meseleye diğer bir yönüyle, yani ortak payda açısından bakıldığında ise daha müspet sonuçlar elde edilebilir. Hanefi mezhebinin kurucusu Ebu Hanife'nin, Zeyd b. Ali ve Cafer Sadık başta olmak üzere Ehl-i Bey't'e karşı olan sevgisinden dolayı Alevi-Bektaşi geleneği içerisinde saygın bir konuma sahip olduğu bilinmektedir. Yine Bektaşiliğin "iman" konusundaki yaklaşımları, büyük ölçüde Hanefi-Maturidi geleneğin bir ürünüdür. Baba İlyas'ın halifelerinden olan şeyh Edebalı'nın, Aleviler arasında okunan bazı *Cenknmelerin* yazarı olan Tursun Fakı'nın ve daha sonra şeyh Bedreddin'in aynı zamanda birer Hanefi fakih olmaları, ortak kültürel mirası doğrulayan unsurlardır. Ayrıca Hacı Bektaş-i Velı'nın, namazla ilgili vermiş olduğu bilgilerde Hanefi mezhebini esas almış olduğu ma-lumdur. Bununla birlikte 19. asırda kaleme alınan bazı el yazmalarına bakıldığında Bektaşilerin, kendilerini Caferi mezhebinden saydıkları görülür. Ancak onların bu tercihleri bilinçli olmayıp tepkisel bir tutumu yansıtmaktadır. Bu yüzden onların Caferilik olarak algıladıkları, daha ziyade tasavvufi bir ekol veya bir tarikat yapılanması olan Bek-

5. Sonuç

Tüm buraya kadar ifade ettiklerimizden anlaşılacağı üzere hangi açıdan bakarsak bakalım 677 sayılı yasanın artık günümüzde bir fayda sağlamamanın yanında özellikle Alevilik-Bektaşılık açısından ciddi sıkıntılara yol açtığını rahatlıkla ifade edebiliriz. Ancak bazı çevrelerin meseleyi AİHM'e taşıyarak Aleviliği farklı din olarak tanıtmaya çalışmaları sorunu çözmekte, hatta meselenin makul bir ortamda tartışılmasına engel olmaktadır. Zira İslam dünyasında özellikle son üç asırda meydana gelen oluşumlarda dışarıdan kaynaklı etkilerin yoğunluk kazandığı ve bunun yeni sorundan başka bir getirisinin olmadığı bilinmektedir. Bu yüzden vaziyet, çözmek bir yana yüzyıllar içerisinde bu güne kadar çoğaltarak taşıdığımız bu sorunun ancak kendi gayretlerimizle üstesinden geleceğimizi göstermektedir. Devletlerin görmezlikten gelerek veya ülkenin dışına çıkartarak bastırmaya çalıştıkları başkaldırlar daha büyük sorunlar olarak tekrar kendilerine yöneltilmiştir. Bahailer, Kadiyaniler ve hatta İslam dışı Alevilik yapıları da bunu göstermektedir. Şayet durum böyle devam ederse, bırakalım Alevilik meselesini çözmeyi, sisteme uymuyor diye ülkemizden sanki gizli bir elle kaçırılan başka kişi ve grupların yol açtığı yeni sorunlarla karşı karşıya kalacağız demektir.

Kaynakça

- Aktay, Yasin, "Tarihi, Kültürel, Folklorik ve Aktüel Boyutlarıyla Alevilik", http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/yasin_aktay_Alevilik.pdf (Erişim: 10.10.2014)
- el-Kâtib, Ahmed, *Nedenleri Tarihte Kalmış Siyasi Ayrılık, Sünnilik-Şiilik, İslam Birliği*, Türkçesi. Muharrem Tan, İstanbul 2009, s. 343.
- Engin, İsmail, "Aleviliğin Muhtevası Boşaltılıyor, *Radikal Gazetesi*, 7 Temmuz 2007.
- Fırlı, E. Ruhi, *Günümüz İslam Mezhepleri*, İzmir 2008.
- İbn Kemal, *Risale Fi Beyân-ı Fırak-ı Dâle*, Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, no: 3711, varak 114b.
- Kara, Mustafa, "Tasavvuf ve Tarikat", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul 1985, c. IV.
- , "Tekke", *DİA*, c. 40, s. 370

taşılık'tır. Fıkıhta Caferiliği takip ettikleri söylenemez. Abdest almak vb. mezhebi farklılıkların öne çıktığı ibadet biçimlerinde bunu gözlemlemek mümkündür. Mesela abdest alırken Caferiler gibi ayaklarını mesh etmeyip yıkamaktadırlar. On ki imamı dîni-siyasî liderleri olarak değil mistik önderler olarak kabul ederler. Sönmez Kutlu, "Aleviliğin Dini Statüsü", *İslam Mezhepleri Tarihi El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara 2012, ss. 588-595; Yılmaz Soyyer, *19. Yüzyılda Bektaşılık*, İstanbul 2012, ss. 115-123.

- Koca, Şevki, "Bektaşilik Tarihinden Notlar. Cumhuriyet'e Doğru" (buradan sonra "Cumhuriyet'e doğru"), Cem, no. 92 (Ağustos 1999).
- Kulaç, Şenol, "Mevcut Durum ve Reform Yolu", *Türkiye'nin Demokratikleşmesi ve Alevî Talepleri Tespit ve Öneri Raporu*, Liberal Düşünce Topluluğu, Ankara 25 Ocak 2014.
- Kutlu, Sönmez, "Aleviliğin Dini Statüsü", *İslam Mezhepleri Tarihi El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara 2012.
- , *Alevilik-Bektaşilik Yazıları*, Ankara 2006.
- Küçük, Hülya, "Cumhuriyet Döneminde Bektaşilik", *Uluslar Arası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu I*, SDÜ İlahiyat Fakültesi, Isparta 2005.
- Massicard, Elise, *Türkiye'den Avrupa'ya Alevî Hareketinin Siyasallaşması*, İletişim Yayınları, İstanbul 2007.
- Meşkür, Muhammed Cevad, *Mezhepler Tarihi Sözlüğü*, çev.: Mahfuz Söylemez, Mehmet Ümit, Cemil Hakyemez, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2011.
- Noyan, Dede Baba Bedri, *Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik*, c. V, haz.: Şakir Keçeli, Ankara 2002.
- Onat, Hasan, "Açılım Arayışlarının Gölgesinde Alevilik-Bektaşilik ve Kimlik Tartışmaları", *Dini Araştırmalar*, c. 12, sayı: 33.
- , "Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine", *İslam Mezhepleri Tarihi El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara 2012.
- , "Kimlik-Teoloji İlişkisi Bağlamında Alevilik-Bektaşilikle İlgili Kimlik Tartışmaları Üzerine", *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, sayı: 1.
- Ortaylı, İlber, *Gelenekten Geleceğe*, Alkım Yayınları, İstanbul 2007.
- , *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yayınları, İstanbul 2008.
- Saray, Mehmet, *Türk-İran İlişkileri*, Ankara 1999.
- Sarıkcıoğlu, Ekrem, *Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu I*, SDÜ İlahiyat Fakültesi, Isparta 2005.
- Soyyer, Yılmaz, *19. Yüzyılda Bektaşilik*, İstanbul 2012.
- Subaşı, Necdet, "Resmi ve Gayri Resmi Din Söylemleri", *Contemporary Perceptions of Islam in The Context of Science, Ethics and Art*, International Symposium, Samsun 26-28 November 2010.
- Şimşek, Halil İbrahim, "Türk Modernleşmesi Sürecinde Tasavvuf Alanında Ortaya Çıkan Bazı Yöntem Tartışmaları", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 5, sayı: 9, ss. 7-40.
- Yıldırım, Rıza, "Cemlevleri", "Mevcut Durum ve Reform Yolu", *Türkiye'nin Demokratikleşmesi ve Alevî Talepleri Tespit ve Öneri Raporu*, Liberal Düşünce Topluluğu, Ankara, 25 Ocak 2014.
- , "Geleneksel Alevilikten Modern Aleviliğe", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2012/62.
- Yılmaz, Hüseyin, *Alevî-Sünnî Diyalogu*, Sivas 2011.